

Kerny Terézia

ADORÁCIÓS KÉP, DEDIKÁCIÓS-KÉP, FOGADALMI KÉP, SUPPLIKÁCIÓS-KÉP (Kísérlet egy középkori ikonográfiai csoport műfaji szétválasztására)

Sinkó Katalinnak tisztelettel

A kiváló szaktekintély, Hans Belting *Bild und Publikum im Mittelalter* (Berlin, 1981) című könyvében (és azután sorra megjelent más munkáiban is) világosan meghatározta a magánajtatossági képek (Andachtsbild) különböző típusait.¹ Jóllehet alpműveknek számító publikációi az 1980-as évektől idehaza is termékenyítően hatottak a korábban meglehetősen perifériára szorult devóciós emlékek kutatására, sajnos mégsem annyira, hogy egy csapásra megoldódott volna a velük kapcsolatos problémák száma.

A magánajtatosság kategóriájába tartozó középkori fogadalmi képekkel kapcsolatban vizsgálatoknak nyomára nem igen bukkanunk a hazai szakirodalmat böngészve. Ha akadt is nagy ritkán ilyen, a kérdést a szakemberek más-más oldalról közelítették meg, ezért nem bontakozott ki egységes kép róla. E jelenség magyarázata nagyon egyszerű. A biztos fogódzó hiányzik. Írott források általában nincsenek, magán a képen pedig a lehető legritkábban olvasható csak a megrendelés okát kiváltó konkrét utalás. Újabb problémát jelent a műfajon belüli finomabb differenciálás is, mert kompozicionális határaik igen közel húzódnak egymáshoz. A kutatók általában a popularizálódott barokk ábrázolások képi konvenciói alapján határozták meg a középkori fogadalmi kép típusát. E szerint a felajánlott képet a patrónus szentek oltárainál, hálából vagy a segítség megnyerése céljából helyezték el, amely minden esetben dokumentálta a szent „csodáját”, a fogadalomtevő helyzetét, és az esemény pontos idejét, vagyis megjelenik rajta a donátor, a védőszent és feliratszalg, azaz évszám, vagy írás olvasható rajta. Általában véve pedig a legkülönbélebb betegségek, járványok (pestis), vagy természeti csapások, katasztrófák a kiváltó okaik.² Lényegében ilyen formai és tartalmi jegyek alapján sorolták a fogadalmi képek közé azt a néhány 14–15. századi képzőművészeti alkotást is, ahol Szent László az egyik főszereplő.

A szóbanforgó művek a következők: a gelencei (ma: Ghelintă, Románia) és homoródszentmártoni (ma: Martiniș, Románia) Szent László-falképciklus első jelenetei, a Zólyom vármegyei Cserény (ma: Čerín, Szlovákia), az Ugocsa várme-

¹ A szerző válogatott bibliográfiája: Belting 2000. 643–644. A témához jól használható még: Schade 1996; Pürzer 1998.

² Varga 1979. 169.

gyei Feketeardó (ma: Csornotiszív, Ukrajna) római katolikus templomainak freskói, Łokietek Erzsébet anyakirályné 1380-ban kelt végrendeletében említett plenárium, az alsólendvai Bánffy Miklóst és családtagjait ábrázoló toronyhelyi (ma: Turnišče, Szlovénia) templom freskója, a baseli karthauzi templom Kanizsai János esztergomi érsek által rendelt egyik üvegablaka, Rozsnyói János nagyszombeni Kálvária-freskója, egy 1495-ben kelt váradi végrendeletben lakonikusan említett ezüst tábla, a berethalmi (ma: BIRTHÄLM, Románia) erődtemplom ún. Katolikus tornyának 1490-ben készült falképe, az 1497-ben készült Kutná Hora-i festmény, Bernhard Strigel Szépművészeti Múzeumban őrzött táblaképe, egy egykori krakkói oltárkép és a Turóc vármegyei Márkfalva (ma: Jazernica – Markušove, Szlovákia) katolikus templomának főoltára. Mennyiségük az eddig ismert Szent László-ábrázolásokhoz képest igazán nem számottevő. Közülük a fele elpusztult, vagy súlyosan megsérült az évszázadok során, és csupán másolatokból, későbbi leírásokból, archív fényképfelvételekből ismeretesek. Az autopszia hiánya tehát rendkívül megnehezíti interpretálásukat. Problémát okoz természetesen a források hiánya is, ennek ellenére azonban kétségtelenül megállapítható, hogy a tizennégy alkotás megrendelői vagy az uralkodóház tagjai sorából kerültek ki, vagy az aula körében otthonosan mozgó egyházi és világi tisztségviselők voltak. Olyan magasrangú személyek tehát, akik nem csupán valamilyen belső személyes indíttatásból, vagy saját védőszentjük révén tekintették, választották Lászlót égi pártfogójuknak, hanem a hivatalos reprezentációjukhoz is hozzátartozott a kultusz ápolása, amely a lehető leggyorsabban adaptálta az udvar által preferált, eredendően, s ez a megállapítás már-már közhelynek számít, a Devotio Moderna szellemében született új képzőművészeti típusokat.

Szent László, mint az már a szentté avatása után keletkezett liturgikus szövegeiből, így sequentia-jából és legendájából is kiderül, hathatós segítséget nyújtott a különféle testi nyavalyák, különösen pedig a dögvész, azaz a pestis ellen.³ Váradon és környékén, a később róla elnevezett Bihar vármegyei gyógyforrásoknál emberek százai nyerték vissza egészségüket. Ezeknek a csodálatos gyógyulásoknak azonban semmiféle tárgyi emléke nem maradt sem a helyszínen, nevezetesen Szent László fürdőjénél, sem pedig az általa alapított székesegyházban. Más szóba jöhető püspöki székhelyeken, búcsújáróhelyeken, ereklyéit őrző templomokban, például Székesfehérvárott, Zágrábban, Aachenben, Kölnben, Loretóban, Máriazellben hogy csupán a legfontosabb hazai és legközismertebb európai zarándokközpontokat említsem, Szent Lászlót ábrázoló fogadalmi emlék: offer, kegykép, szentkép, szobor vagy festmény ezidáig nem ismeretes.⁴ Mindössze egy 1894-ben, a Szajnából előkerült francia nyelvű 14. századi, meglehetősen primitív zarándokjelvény-öntőforma utal az egykor virágzó, határokat átlépő Szent László-kultuszra, de erről többet – emléktárgy hiányában – felesleges lenne mondani.⁵

³ Kerny 1993. 298–299.

⁴ Az egyetlen ide köthető emlék, IV. (Waza) Władysław lengyel király 1630 körüli loretoi ajándéka, egy aranyból készült – mára sajnos elpusztult – Szent László-fogadalmi szobor elemzése azonban túlesik jelenlegi vizsgálatom tárgy körén. Források nélkül említve: PIECH 2002. 9.

⁵ Vésett kő, 9,5 × 5,8 cm, Párizs, Musée de Cluny

A témát érintő első két mű az ún. Szent László-legendaciklusokat indítja. A háromszéki Gelence és az udvarhelyszéki Homoródszentmárton 14. század harmincas készült narratív sorozatainak indító képei, amelyeket feltárójuk, Huszka József nyomán kihallgatásként értelmezett a kutatás, az 1980-as években kerültek ismét a érdeklődés homlokterébe. Mindkét falkép témája hasonló. Huszka értelmezésével szemben azonban nem egy audiencia látható rajtuk, hanem alighanem a két templom kegyurai fohászkodnak patrónusaik előtt. Gelencén, a sorozat előtt két gloriólás, egy álló fiatal és egy trónuson ülő középkorú férfi szent látható egy nagy méretű templom (váradi székesegyház?) előtt. Az áldó mozdulatú idősebb szent előtt tollas sisakú katona áll. Attribútumok hiányában azonosításuk problematikus. A fiatalabb utalhatna esetleg Szent Imrére, az egyház patrónusára, a krisztusi arcvonású idősebb pedig esetleg Szent Lászlóra. Ez utóbbi föltevést látszana megerősíteni a homoródszentmártoni jelenet, ahol már csupán egy szent szerepel. Az ő kiléte jobb kezében tartott bárdja alapján teljesen egyértelmű. A némileg Batori András váradi püspök pontifikális pecsétjének maeistas ábrázolására emlékeztető Szent László szintén egy templom előtt ül áldó mozdulattal, előtte pedig a donátor imádkozik, aki az előzővel szemben nem visel katonai öltözetet, de ő kiléte is éppenolyan ismeretlen, mint a gelencei falképen szereplőé. Ennek a két, egyértelműen devocionális freskónak számtalan analógiája ismert az itáliai trecento festészetből.⁶ Hazai meghonosítása a Nápolyból érkezett Károly Róbert legitimista-dinasztikus színezetű művészetpolitikájához köthető, amelynek legismertebb emléke a hagyományosan 1317-re datált szepeshelyi freskó. A feltehetőleg egy műhely által festett két falkép az ún. *adorációs* típus variánsa. Keletkezésüket illetően elvileg persze szóbajöhetne valamilyen fogadalomból tett följajlás, hálaadás, például egy sikeres ütközet, vagy abból való szerencsés megmenekülés emlékére, zarándoklat teljesítése, és természetesen még számtalan más tényező is indokolta tehette megjelenésüket éppen a kerlési csata előtt, de ezt a hipotézist egyelőre semmiféle konkrét esemény, okleveles adat nem támasztja alá. A két freskónak tulajdonképpen semmi köze sincs az utána következő mozgalmas képekhez, szervesen nem is illeszkedik hozzájuk. Marosi Ernő éppen ezért a sorozatoktól teljesen független, önálló kompozícióként interpretálta a jeleneteket, és a *dedikációs-kép* terminust javasolta rájuk.⁷

A következő emlék, az Ugocsa vármegyei Feketeardó Szűz Mária tiszteletére szentelt plébániatemplom hajójának északi falára festett egyik falképe mintegy

---

⁶ Például Simone Martini Toulousei Szent Lajost és Bölcs Róbertet ábrázoló, 1317-ben készült táblaképe is ide tartozik. (Nápoly, Museo Nazionale di Capodimonte, 200 x 138 cm)

⁷ Marosi 1984. Az erdélyi falképekhez hasonló adorációs jelenet látható még e korszakból a türjei premontrei templomban is. A Szent László-legendaciklussal való kapcsolata azonban mindeztől nem bizonyított. Lángi József szíves szóbeli közlése a konferencián (2002. X. 9.).

harminc évvel később készült.⁸ E freskót a 19. század hatvanas éveiben tárták fel, de rendkívül rossz állapotba miatt megmenteni már nem lehetett. Szerencsére 1864-ben Henszlmann Imre, majd tíz évvel később Rómer Flóris ikonográfiailag értelmezhető leírást adott róla.⁹ A templom a királyi alapítású beregszászi és az 1363-ban alapított técsői pálos kolostor vonzáskörzetében áll. Ez a tény már eleve bizonyos udvari műhelykapcsolatokra utal, de különleges reprezentációs szándékról árulkodik a falkép témája is. A trónuson ülő Madonna (Hodegetria?) előtt térdelő Szent László fejére egy angyal koronát helyez. Mögötte apródja áll attribútumával, egy hatalmas bárdal. Autopszia hiányában is egyértelműnek tűnik, hogy a Szűz Mária trónusa előtt feudális vazallusként leboruló László jelenete a szepeshelyi freskó és az újbányai pecsétnyomó kompozíciójával analóg. Az angyali koronázás motívuma viszont már egy jóval későbbi ábrázolással, a Képes Krónika egyik miniatúrájával, a László herceg megkoronázása jelenettel rokon.¹⁰ Ikonográfiáját e három típus mellett azonban más mintaképek is befolyásolhatták. Ezek szintén az udvarban keresendőek, de nem a hazaiakban, hanem a szomszédos Luxemburgban. Közülük is a karlštejni vár Szent Katalin kápolnájának egyik

⁸ 1360–1370 körül. Ikonográfiai jelentőségére tekintettel részletesebb irodalma: –: Egy Árpád arckép. *Főtárosi Lapok* I. (1864) 283; –: A feketeardói árpádkori műemlékekről. *Magyar Képzőművész I.* (1864. IV. 20. 2. sz.) 21–22; Rómer Flóris.: Az ország északi részén lévő falfestmények. *Fekete-Ardó. In: Rómer Flóris-hagyatéka* (Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Könyvtára, LVII. csomag, K. 899. K. 669/244. 387.); Rómer Flóris úti jegyzőkönyvei. XV. In: *Rómer Flóris-hagyatéka*. (Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Könyvtára, K. 899. 63.); XIII. 57; Rómer Flóris vegyes művészettörténeti jegyzetei. In: *Rómer Flóris iratai*. (Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Oct. Hung. 501/9. 56.); Rómer 1874. 78; Bunyitay 1892. 55; Reiter Endre *plébános jelentése a feketeardói (Ugocsa m.) rom. kat. templom helyreállítása ügyében*. (MOB Iratok 908/789; MOB Iratok 1909/146.); Péter András: *Arpádházi Szent István, Szent Imre és Szent László a középkori művészetben. (Ikonográfiai tanulmány.)* Doktori disszertáció a Budapesti Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem Művészettörténeti és Keresztény Régészeti Intézetéhez. Budapest, 1925. 67. (Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Könyvtára, ltsz.: 4647; Szépművészeti Múzeum Könyvtára, ltsz.: 3214); Radocsay Dénes: *A középkori Magyarország falképei*. Budapest, 1954. 136; Janotti Judit.: *Kárpátalja középkori műemléki topográfiája és az ungvári vártemplom legújabb kutatási eredményei*. Doktori disszertáció Budapest, 1988. 67. (Budapesti Műszaki Egyetem Építészettörténeti és Elméleti Intézete); Takács 1989. 22; Deschmann 1991.

1864-ben Haas Imre szatmári püspök átrajzoltatta falképek. 1868-ban, Schulcz Ferenc akvarellmásolatokat készített róluk. Jelenlegi őrzési helyük ismeretlen. A lappangó kópiákról: Rómer 1874. 78.

⁹ „Ugyanis az északi fal felső sorában képeztetnek külön keretben sz. Pál apostol a karddal, mellette az üdvözítőnek keresztelése és sz. Anna három leányával és két unokával az, úgynevezett Mettercia, következik új keretben sz. Margit „Sancta Margarita” a sárkánnyal és sz. Antal a csengetttyűvel és más csengetttyűt nyakán hordó disznajával, végre megint új keretben a b. szűz egy előtte térdelő szenttel, kit angyal koronáz, és a szent mögött álló testőrrel, ki bárdot tart kezében. E szent vagy sz. István, vagy sz. László. Aláírás e kép alatt nincsen.” Henszlmann 1864. 145.

„A talajtól 5'22"-nyi magasságban négy ugyanazon vonalon álló, majdnem 7'-nyira emelkedő de a szélességben változó képet látunk. A diadalívhez legközelebb álló, hazánk dicső szentjét sz. László királyt ábrázolja; ... (Trónuson ülő Madonna előtt) térdel összetett kezekkel, fiatal arcú, vörös haja, keskeny bajusza, de tömör szakállu, szentfény által jellemzett férfi... Sárgás hosszú redőzetű köpenye egész alakját és lábait is födi; csak kezei alatt látható a kifelé fordított violaszínű bélés. Feje fölött egy öreges, aránytalan fejú, vörös hajú, kurta testű és széles recézett ujjú angyal lebeg, ki a lilomos szürke koronát az áldó Krisztus felé nyújtja. A térdelő király mögött áll bajusz, szakáll s minden arckifejezés nélkül apródja. Ennek is vörös hosszú haja van, süvege sisakszerűen kerekded, hátul felhajtott szélű, elől vértetve van. A főveg minden szélét fehér gombok ékesítik. Fehér kabátja redőzetes, térdeit alig éri. Mellén át balról jobbra sinor van átvetetve, derekát pedig kötélszerű öv szorítja, melyről két szijjacsán a markolatával kifelé hajló tör lóg, mindkét kezével hosszúnylú bárdot tart.” Rómer 1874. 78.

¹⁰ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Cod. Lat. 404. folio 46. verso

1355-ben készült falképe tűnik releváns analógiának. Ezen a freskón IV. Károly és felesége, Svednici Anna imádkozik a Madonna trónusa előtt.¹¹ További, Szűz Máriát és Szent Vencelt ábrázoló oltárképek, lapok is szóba jöhetnek még,¹² de részletes felsorolásuk emlék nélkül teljesen fölösleges.¹³ Ezek egyébként is supplicációs-képek, a feketeardói viszont egyértelműen *adorációs* típus. A leírások ugyanis arra utalnak, hogy László saját lekiüdvéért fohászkodik, s nem mögötte álló fegyverhordozóját ajánlja a Madonna jóindulatába, aki egyébként akár I. Lajos is lehetne, hiszen őt egy spalatói használatra írt missale egyik votív miséje egyenesen Szent László „famulusának” nevezte: „[...] *regni hungariae [...] protector [...] de famulo tuo lodouico regi nostro [...] regnum ungariae.*”¹⁴ Mindezeket átgondolva, továbbá a hajóban még előforduló – ezen a helyen nem részletezett – többi, a magyar Anjou udvar által kiemelten tisztelt szentet figyelembevéve, Feketeardó egyháza valami olyasfajta szerepet tölthetett be az I. Lajos-kori reprezentációban, mint a szepeshelyi prépostsági templom Károly Róbert idején. A falkép talán fogadalomból készült a király egyik sikeres hadjárata után az 1360-as években. Annyi mindenesetre azonban biztosan állítható, – legalábbis eddigi ismereteim szerint – hogy legelső önálló képzőművészeti megfogalmazása a Nagyboldogasszony és a Szent László tisztelet összefonódásának. Ezzel a típussal pedig egy olyan új ikonográfiai együttes született a hazai képzőművészetben, amely a lehető legszerencsésebben juttatta érvényre mind az udvar, mind a magyarság legfőbb patrónusainak tiszteletét, s amely a vele párhuzamosan kibontakozó és hasonló jellegű Szent István-ábrázolások mellett napjainkig nyomomonkövethető.

Lényegében egy hasonló téma látható a Zólyom vármegyei Cserény Szent Márton titulusú templomának déli hajófalára került, ugyancsak al fresco technikájú falképén is. A dekoratív, geometrikus motívumokkal díszített téglányalakú kereten belül, két részre osztott háttér előtt Szent László a korszak hagyományos fegyverzetében áll a képmező jobb oldalán. Az aránytalanul hatalmas, középkorú szakállas Szent jobb kezében nem bárdot, hanem nagyméretű, lilimos végű jogart tart. Bal oldalán alakjához képest egy kis méretű apród áll. Zolnay László két hipotézist is fölállított keletkezésére nézve. Az első szerint a megrendelő Madách Pál fia, Lökös ispán, I. Lajos aule milese. Ez esetben a freskó 1379 előtt készült. A másik fikciója szerint a donátor maga a király, aki 1380-tól a Cserényt is magába foglaló véglesi váruradalom birtokosa volt, s talán egy sikeres vadászat lehetett a kép megrendelésének konkrét oka.¹⁵ Ha nem is bizonyított mindezeideig egyértelműen Lajos szerepe, a 14. század második felének Szent László-tiszteletét áttekintve, nagyon is elképzelhetőnek tartom ez utóbbi variációt, hiszen, ha jól meggondoljuk az első esetben nem volt konkrét személyes családi motivációja a Szent László-ábrázolás megjelenésének, hacsak az nem, hogy képpel a donátor hűbérura, azaz a királya mindent egyéb kultuszt háttérbe szorító Szent László-tiszteletének állíttson emléket egy olyan típussal, amely csupán a dicsfényvel és az életkor révén

¹¹ Dvořáková 1984. 313–314.

¹² Például az, az 1360 körül készült lavírozott tollrajz, amelyet a stockholmi Königlische Bibliothekban őriznek. Közölve: Stejskal 1978. 125., 228. Abb. 101.

¹³ Az 1990-es években fölvetődött a templom helyreállítása és a még meglévő falképeinek restaurálása.

¹⁴ OSZK Kézirattára, Clmae 334. fol. 191 retro–191 verso. Elemzése: Radó 1942. 8.

¹⁵ Zolnay 1979. 28–31. A képet elemzi még: Marosi 1984. 532.

utal valamiképpen Szent Lászlóra, egyébként minden attribútuma az uralkodó insignéivel azonos. Akár így, akár úgy történt, én mindenféleképpen a Nagy Lajossal is valamiképpen összefüggő *adorációs típusú* alkotások közé sorolom.

Időrendben tovább haladva az ötödik – sajnos szintén elpusztult – alkotás idősebb Erzsébet királynénak az általa alapított óbudai klarissza kolostorban kelt végrendeletében bukkan föl 1380. április 6-án. A plenáriumnak nevezett, aranyból készült darab egyik oldalán sas, a másikon Szent László alakja volt látható: „[...] *ipsi autem domino regi tria plenaria unum de auro purissimo, ex una parte aquile et ex alia regni Hungarie signa habens, secundum per dominam Sanciam reginam sicilie nobis datum, tercium vero ymaginem beati Ladislai regis in se continens, [...]*”¹⁶ E tárgyfésülés pontos meghatározása mindmáig vitatott, mert *plenarium* terminus eredetileg liturgikus tárgyak együttesére vonatkozik. Az 1980-as években a lengyel kutatás kehellyel azonosította, ami azonban a szöveg hibás olvasatán alapult, hiszen a *cuppa* kifejezés már a következő tételben szerepel.¹⁷ Az tény, hogy a szöveg semmilyen vonatkozásban nem utal arra, hogy a nevezett mű fogadalmából készült volna. Egyértelműen ajándéknak szánták, ami kiderül a szövegből is, és a Piast címerből is. Utal viszont másvalamire, mégpedig a nápolyi Anjou udvar Árpád-házi Mária halála után is töretlen Szent László tiszteletére, hiszen Magyarországra egy olyan ajándékot küldtek, amelynek előképe egy Nápolyban megbecsült – jóllehet máig ismeretlen – alkotás volt.

A ma Szlovéniához tartozó Turnišče, amely 1322-ben Toronyhely néven tűnt fel, és 1898-ban a hivatalos névmagyarosítások során kapta a magyar szakirodalomban ma is használatos Bántornya nevet, Szűz Mária tiszteletére szentelt plébániatemploma falképeinek, ezek között is elsősorban egyedülálló Szent László-históriájának köszönheti hírnevét. Sokkal kevesebb figyelem kísérte egy másik, 1928-ban felfedezett,¹⁸ 1383-ban készült falképét, amely Bogyay Tamás révén került be a hazai kutatás vérkeringésébe.¹⁹ A kompozíció jobb oldalán baldachin alatt a veleméri Háromkirályok-jelenetének Nikopoi típusú Madonnájához hasonló Szűz Mária ül trónuson. A gyermek Jézus balkezevel az anyjánál lévő gyümölcshez (?) nyúl, míg elpusztult jobb kezével valószínűleg megáldotta a tőle balra térdelő, imádkozó Bánffy családot. Szűz Mária trónusa mellett jobbra Bánffy (I.) Miklós térdepel, kezében írásszalaggal. Mögötte egy jóval nagyobb, bő köpenyes alak áll. Ő Myrai Szent Miklós lehet, akinek azonban felső teste megsemmisült. Tőlük balra Bánffy (I.) László térdel két gyermekkel. Mögötte páncélba öltözött patrónusa, Szent László áll. Az ő alakja is csonka. Feje elpusztult. Balkezevel

¹⁶ MOL, DI 6692. Kiadásai: *Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. I–XI. Studio et opera Georgius Fejér. IX/5. Budae, 1834. 400–405; Wenzel Gusztáv: *Budai regeszták. II. Buda az Anjou királyok korában*. Buda, 1857. 172. (Magyar Történelmi Tár IV.); Marosi 1982a 73.

A végrendelet, illetve a kérdéses rész fontosabb irodalma: Rupp 1868. 6; Bártfai Szabó 1935. 90; Kumorovitz 1966. 12; Śnieżyńska-Stolot 1973. 37, 39; Śnieżyńska-Stolot 1981. 238., 250; Marosi 1982b 21; Zolnay 1983. 123; Kurcz 1988. 106., 213.

¹⁷ V. ö. az előző jegyzetben felsorolt irodalmat.

¹⁸ A képre France Stelé munkatársa, Matej Sternern véletlenül bukkant rá a szentélyfal alsó sávjában. A feltárást során a munkások elővigyázatlansága következtében a kép jórésze a vakolattal együtt leomlott és megsemmisült. A megmaradt részeket az egész szentély alsó sávját borító egységes mintával fedték be. A festmény eredetileg 2,5 méter széles és 1,6 méter magas lehetett.

¹⁹ Bogyay 1986. [Korábbi irodalommal]

hosszú nyelvű bárdra támaszkodhatott, míg jobbát ajánló-védő mozdulattal nyújtotta az imádkozó nemes felé. Az ábrázolt jelenet teljesen független a szentély ikonográfiai programjától. Legközelebbi analógiáival Észak-Itáliában találkozni. Bogyay szerint a fogadalmi kép elnevezés nem illik rá, mert túl szűkkörű. Nem tekinthető azonban tiszta adorációs ábrázolásnak sem. Témája szerinte a család együttes imádsága lehetett, amiben a védőszentek is résztvettek.²⁰

„Élők és holtak együttes szerepeltetése nem ritkaság a 14. századi epitáfiumokon. Ezek azonban a halott lelkiüdvét, illetve emlékét szolgálták. Idővel mindinkább az utóbbi mozzanat, az emlékeztetés nyomult előtérbe. Az epitáfiumon tehát a halott volt a főszereplő, akit a család élő tagjai is támogattak a bűnbocsánatért való könyörgésben. A bántornyai falkép azonban huszonöt évvel Miklós halála után készült, és rajta az írásszalag tanúsága szerint a fia lépett közvetlen kapcsolatba minden égi kegyelem forrásával, a Szűz Mária ölében ülő Jézussal. A kép tehát elsősorban az élők, László és fiai érdekében készült. A halott ábrázolásának vallásos indítéka azonban lényegében ugyanaz lehetett, mint az epitáfiumokon: a purgatórium és a *communio sanctorum* tana értelmében hasznos, sőt szükséges is az élők imádsága és egyéb érdemszerző cselekedete a halott lelki üdvéért. Ilyen Istennek tetsző, engesztelő értékű cselekedetnek számított a bántornyai *supplicatio-kép*, akár fogadalom beváltása volt, akárcsak áhítatos hódolat általános kifejezése. Amikor a fiú apját is ábrázoltatta a képen, a szerzett kegyelmekből akart illő részt juttatni annak, akinek érdemeit és tekintélyét utódai előtt az bizonyítja a legjobban, hogy az egész családot róla nevezték el alsólendvai Bánfiaknak.”²¹

A Zsigmond-kort a téma szempontjából csupán a Kanizsai János esztergom érsek nevéhez fűződő baseli karthausi templom üvegablakai képviselik, amelyek egyrészt jól beleilleszthetők az egyházfő közismert Szent László tiszteletébe, másrészt nem lebecsülendő propagandisztikus jelentéssel is bírtak.²² Olyasfajta reprezentáció része volt, mint amivel például Zsigmond király is élt 1417-ben a Konstanzi Zsinat alatt, amikor a város ágostonrendi templomába saját és felesége védőszentjei mellé megrendelte Szent László falképét is.²³ A kompozíció ebben az esetben is egy tradicionális *adorációs* jelenet a Szent előtt térdeplő donátorral.

---

²⁰ Bogyay 1986. 151.

²¹ Bogyay 1986. 152.

²² Kerny 1987. 356.

²³ Az ágostonrendi remeték gótikus koldulórendi templomának kifestése Zsigmond magyar király és német-római császár megrendelésére készült, hálából a szerzetesek vendégszeretetéért, a király ugyanis a Konstanzi Zsinat idején ebben a kolostorban rendezkedett be. az északi falon az árkádok felett fríz húzódott, tizenhatszögletű, a rend történetéből vett ábrázolással. Alatta, az ívek közötti háromszögekben olyan szenteknek monumentális alakjai voltak láthatók, akik közel álltak a királyi donátorpárhoz (például Szent Borbála, Szent Zsigmond). A marburgi Kunstinstitut Fényképtárában őrzött arcív fényképfelvétel alapján Szent László jobbra forduló teljes uralkodói ornátusban ülő alak. Arcvonásai középkorúak. Sötérbarna, vállig érő haj, kétágba fésült szakáll. Fején három, lombos ágú, arbronsán drágaköves berakású nyitott korona. Viselete egész testét beburkoló bő ruha. Vállára közepén a nyaknál szétválló palást borul. Jobb kezében állapjával kifelé fordított bárd. A mára már megsemmisült Szent Lászlóra ma csupán előtte húzódó minuszkulás feliratszalagja utal: „S. Ladis [...] S. Rex” Betűtípusa alapján alapján 16. századira datálták. Ha ez igaz, akkor is csak a Zsigmond-kori betűk megerősítése vagy pótlása lehetett, hiszen egy évszázad múltán már nem volt aktuális a magyar szent szerepeltetése. Korábbi irodalommal ismerteti: Végh 1987. 108.

Lényegében ugyanaz az ábrázolás, ami az érsek pontifikális pecsétjén is látható.²⁴ A pecsétképen László arcvonásai természetyszerűen elnagyoltak, ebben az esetben viszont a Zsigmonddal való félreismerhetetlen portréazonosság jellemzi. A teljes vértetben egy gondosan kimunkált, ötvösműre emlékeztető mérműves talapzaton álló szent király attribubútumai pedig már nem csupán a konvencionális bárd, a kard és az országalma együtteséből állnak, hanem megjelenik a hangsúlyosan a bárdal együtt tartott kettős kereszt pajzs is. Egyszerre jelezve nemzeti hovatartozását, a Szent László-ikonográfia ezidőtájt megfigyelhető módosulását és a Magyar Királyság megnövekedett külpolitikai tekintélyét. Az előtte térdelő Kanizsai fizionómiájánál ugyanaz az aprólékos, realiztikus kidolgozás figyelhető meg, mint védőszentjénél.²⁵

Mind témáját, mind kvalitását tekintve egészen különleges hely illeti meg az 1445-ben készült *nagyszebeni* Boldogságos Szűzről elnevezett plébániatemplom szentélyének északi falára festett Kálvária freskót. Az ünnepélyes hangvételű, reprezentatív, de a 17. században erősen átfestett falkép művészettörténeti problematikájának középpontjában jobbra stiláris hovatartozásának kérdése áll mind a mai napig.²⁶ Rozsnyói János falképén gótikus architektúrába foglalt főmező felső részében mérművekre fektetett címerek, az oldalsó fülkékben álló Ecce Homo és Krisztus mint a világ bírója, a lenntebb látható Szent István király és László, illetve az alattuk térdelő két donátor közötti kapcsolat megfejtése azonban néhány publikáció elszórt megjegyzését leszámítva, szinte egyáltalán nem érdekelte a kutatást.²⁷ A két szent király megjelenését több körülmény is magyarázhatja. Egyrészt Nagyszeben különleges közbizalmi státusza a királyi államszimbólika számos rekvizitumának következetes használatával. Ez a kapcsolat tükröződött például pecséthasználatában, megnyílvánult templom- és oltártitulusokban, a magyar szentek ábrázolásaiban, megjelent liturgikus tárgyakon. Meggyőződésem szerint jelen esetben valamivel többről lehet szó. A két magyar szent megjelenése, mind a heraldikai motívumok, de maga a központi téma aktuális politikai jelentést hordoz. Nevezetesen, az 1445 áprilisában tartott országgyűlés bizonyos végzéseivel állhat valamiképpen összefüggésben, és ebben a történeti kontextusban nyer konkrét értelmet ábrázolásuk. E feltételezés lehetővé teszi, hogy belőle további következtetéseket vonjunk le a képpel kapcsolatban, de ugyanakkor újabb problémákat is fölvet. A történeti háttér a

²⁴ A pecsétet feltehetően 1387-től használta. Első ismert példánya egy 1391-es oklevélen függ. (Viasz, vörös, 90 x 53 mm.) Bodor 1984. 54. Kat. 63. (Takács Imre katalógustétele)

²⁵ Basel, Historisches Museum, 124 x 45 cm, Mindmáig leghasználhatóbb ismertetése: Verzár 1931. 310; Delmár 1941. 39; Kerny 1987. 356.

²⁶ Bár a freskó művészettörténeti irodalma számottevő, részletesebb elemzésére mégsem vállalkoztak a szakemberek. Mindebben kétségtelenül közrejátszott a falképeknek 1650-ben történt erős átfestése és kiegészítése is. Divald Kornél a *Hasenburgi Missale* kánonképével vetette egybe. Divald 1927. 50. Újabban Wehli Tünde elevenítette föl a könyvfestészeti, illetve a metszetelőképek szerepét a freskóval kapcsolatban. Divald analógiáját elvetette, ám a kérdést ő is megválaszolatlanul hagyta. Wehli 1983. 223.

²⁷ Szent István viselete és a Német-római birodalmi ornátus közötti hasonlóságot már a 19. században észrevette a falafestmény egyik méltatója: "Sz. István itt inkább német császárnak, mint magyar királynak látszik lenni. Palástja, valamint gazdagon aranyozott mintázatú albája és mellén keresztbe vetett stólája a német-római császári klenódiúmokra emlékeztet." Czobor 1885. 218.

falkép készítése idején a következő volt: A várnai vereség után III. Frigyes sorra elfoglalta a nyugati határszél várait. Az anarchikus helyzet tarthatatlanságát fölismerve a rákosi országgyűlés elismerni látszott végre a gyermek V. Lászlót magyar királynak, de csak abban az esetben, ha a Habsburg uralkodó hajlandó visszaadni a Szent Koronát. Ellenkező esetben új királyválasztást helyezett kilátásba. Ugyanakkor elrendelte (XV. törvénycikkely) Magyarország kettős kereszt pecsétjének, az első bírói pecsétnek, az elkészítését, hogy a jogalkotás töretlenül folytatódjék.²⁸ Véleményem szerint ezekre az elsőrendűen fontos jogbiztosítékokra történhet utalás az ikonográfiai programban. Ebből az aspektusból nézve az Árpádok vágásos pajzsa alatt álló elképesztően pazar öltözékű Szent István tulajdonképpen a Német-Római Birodalmat szimbolizálja, konkrétan pedig III. Frigyesre utal, aki ezidőtájt a Szent Koronát birtokolta. A vele szemben álló tradicionális vértetű Szent László megjelenése viszont Posztumusz V. Lászlóra vonatkozhat. Rá utalhat az oromzaton a cseh és sziléziai címer is, a Magyar Királyságot jelképező kettős kereszttel együtt, amely eredendően Szent Kereszt ereklyének az Árpádok által birtokolt egyik particulájára vezethető vissza. Arra a reliquiára, amelyen Jézus vértanúhalált szenvedett. Ilyen értelemben pedig a középső tematika kiválasztása sem véletlen, sőt nagyon is logikusnak mondható, bár erre kielégítő magyarázatot alighanem csak a mindmáig anonim megrendelők tudnának adni. Czobor Béla interpretációja szerint a freskó „egész conceptiója arra vall, hogy fogadalmi (votív) képnek szánták.”²⁹ Az aktuális történeti situációt áttekintve azonban leginkább a királyi kiváltságokat élvező város politikai állásfoglalását kifejező propagandisztikus műnek minősíthető, semmint fogadalmi képnek. Ez utóbbi közkeletű besorolást én mindenesetre egyértelműen sem bizonyítani, sem pedig cáfolni nem tudom.

Ennél lényegesen kevesebb mondható arról az ezüst tábláról, amelyet Farkas Bálint váradi püspök hagyományozott 1495-ben kelt végrendeletében a váradi székesegyház Evangelista Szent János kápolnája számára: „[...] *ac ducentos, et tres libros diversarum materiarum propriis sumtibus comparatos et dispositos, nec non unam tabulam puram ex toto argenteam et desuper deauratam, mirifico opere fabricatam et laboratam per praefatumque Reverendissimum Dominum Valentinum Episcopum, pro trecentis florenis auri propriis suis pecuntis emptam ad honorem Beatissimi Regis Ladislai patroni hujus regni Hungariae honorabilibus Dominis Capitulo et Canonicis memoratae Ecclesiae Varadiensis, ut in Capella S. Joannis Evangelistae in corpore dictae Ecclesiae Varadiensis constructa ubi corpus suum summo cum honore, et reverentia tumulatum esset, et sepultum pro refrigerio animae suae una missa singulis diebus perpetuo omni cum diligentia per eosdem Dominos celebrantur, [...]*”³⁰ A technikája alapján feltehe-

²⁸ „Item quod dispotantur unum sigillum, in quo sit signetum crucis, sicuti signetum regni Hungariae, et illud sigillum servetur in civitate Budensi, ut querulantes habeant sub illo sigillo litteras querimoniales, et procedatur iustitia secundum quod docet, usque coronationem regis.” Közölve: Kovachich 1818.103. Ismerteti: Bónis 1971. 158–159.

²⁹ Czobor 1885. 213.

³⁰ Kiadása: *Compendiaria Descriptio foundationis et vicissitudinum episcopatus et capituli M. Varadiensis. Concinnata per Josephum Aloysium Kereszturi. Magno-Varadini, 1806. I. 256–259. Nr. 2Y. (Idézett rész: 258.)* Irodalma: Ipolyi 1863. 57; Bogyay 1942–1943. 110; Balogh Jolán: *Az erdélyi renaissance. I. 1460–1541. Kolozsvár, 1943. 180; Balogh 1982. II. 55.*

tően trébelt, vagy vésett ikon voltaképpen a mindenkori váradi püspök tradícionális Szent László tiszteletét reprezentálhatta. Hogy miért került a fogadalmi képek közé a kevés számú szakirodalomban, azt nem igazán lehet tudni, hiszen ezt a föltételezést egyelőre semmi sem támasztja alá. Igaz persze, az ellenkezőjét sem.

Az 1497-ben készült Kutná Hora-i hatalmas oltárkép fölállításának körülményei meglehetősen pontosan ismertek.³¹ Őrzési helye a cseh püspök hiányában, Gábor boszniai püspök által fölszentelt Szent László és Szent Vencel kápolna a cseh pénzverés központjának Kutna Hora-i „olasz udvari” kápolnája volt. A képet a király itteni legfőbb képviselője, a Jagelló-kor legbefolyásosabb pénzembere Hans Horstorfer de Malasitz, közvetve maga Ulászló adományozta hálája jeléül. A király, aki a Magyarországon dühöngő pestis elől menekülve utazott Csehországba, a kápolnaszentelésen fényes kísérettel maga is megjelent.³² A *supplikációs* típusú kompozíció középpontjában Vir Dolorum kapott helyet, egy olyan ábrázolás, amely a párhuzamosan terjedő Immaculata-kultusz mellett, meglehetősen nagy népszerűségnek örvendett az eucharisztika védelméért, a huszita, bogumil eretnekek ellen vívott küzdelemben a 15. század második felében. A kép jobb oldalán a cseh nemzeti szent, Vencel áll az előtte imádkozó II. Jagelló Ulászlóval, míg bal oldalt az ő saját védőszentje, László látható a királyhoz hasonlóan imádkozó donátorral. Az eddig fölsorolt művek közül ez az első, amelynél leginkább valószínűsíthető, hogy valamiféle konkrét fogadalmi följajlás, talán éppen az említett pestis járvány volt megrendelésének oka, bár ennek pontos részletei mindezülig tisztázatlanok.³³

II. Ulászló Szent László tiszteletének vizsgálatával – jelentőségéhez képest – alig foglalkozott a hazai kultusztörténeti kutatás.³⁴ A téma szempontjából – a fentén kívül – még két kép kapcsolódik hozzá. Az egyik a berethalmi erődtemlom ún. Katolikus tornyának északi falára festett, ma már igen megviselt állapotban lévő, egykor felirattal is ellátott, 1490-ben készült freskó, a másik Bernhard Strigel festménye.

A 15. század végén készült berethalmi falfestmény ikonográfiája eredendően 14. századi előzményekre támaszkodott, lényegében azok egyes elemeit újította föl. A töredékes falképen a trónuson ülő, gyermekét tartó Szűz Máriát két angyal koronázza, míg ő egy térdeplő férfi fejére helyez koronát, aki mögött viszont egy

³¹ Jelenlegi őrzési helye: Kutná Hora, Orešni muzeum, 4 × 3, 5 m

³² *“Lapsus humani reparationis, salutis nostrae anno 1497 die 13-a mensis Julij hoc sacrarium dedicatum/ est. per reuerendissimum partem dominum ac dominum Gabbrielem episcopum Boznenzem. in laudem sanctorum/ Ladislai regis Ungarie et diui Wenzeslai martiris et ducis Bohemiae sub illustrissimo principeprincipe Wladislao Rege, Ungaricae et Bohemiae regna gubernate. nec non Generoso Johanne Horstoffer de Maleyser/ sumaroso magistro monetae pro tunc residente. Cuius anniversarius dedicationis dies celebratur dominica proxima post Magdalenaee./ aspice immortalis mihi sit afflicco qualis.”*

³³ Ezt tételezi fel legalábbis: Bartos György: *II. Ulászló magyar és cseh király ikonográfiája*. Szakdolgozat. Budapest, 1988. 36–39. Kat. 19. (ELTE Művészettörténeti Tanszékének Könyvtára, ltsz.: 584.) A képpel foglalkozó újabb irodalom többnyire csak rövid, katalógustétel-jellegű ismertetéssel szolgál, ezért részletes fölsorolásuktól eltekintek.

³⁴ A témához v. ö.: Bartos 1988., valamint: Kerny Terézia: *Szent László tisztelete és ikonográfiája szentéavatásától a Nagyszombati Zsinatig 1192–1630*. Bölcsészdoktori disszertáció. Budapest, 1988. (ELTE Művészettörténeti Tanszékének Könyvtára, ELTE Könyvtárának Kézirat- és Ritkaságtára) vonatkozó fejezeteit.

bárdot tartó férfi sziluetttje vehető ki.³⁵ A többszörösen kontaminált, *supplikiációs* ábrázolás, akárcsak Anjou-kori előzménye, a szepeshelyi freskó, a Magyar Királyság legfontosabb közjogi aktusát, II. Ulászló törvényes megkoronázását legitímálta a képzőművészet nyelvén, az angyalok hozta korona látomásával, az ország legfőbb patrónája (Regina Coeli) és saját védőszent (Szent László) tevékeny közreműködésével.

Sokkal ismertebb ennél a jelenetnél Bernhard Strigel újabban 1515-re datált devóciós táblaképe.³⁶ A *Szent László a Napbaöltözött Asszony oltalmába ajánlja II. Ulászlót és gyermekeit* című festményt a művészettörténészek szinte kivétel nélkül fogadalmi képnek tartják.³⁷ A történelmi szereplők miatt gyakran kiállított alkotásról, azonban egy-két kivételtől eltekintve, leginkább csak lakonikus katalógus-tételek olvashatók. Bartos György 1988-ban készült kitűnő szakdolgozatában egyértelműen votív képnek tartotta.³⁸ Véleménye szerint megrendelését a dühöngő pestis járványból való megmenekülés is indokolhatta, de létezett szerinte egy másik, legalább annyira plauzibilis indok is, amire Szűz Mária megjelenése utal. Ulászló ugyanis neki tulajdonította, hogy 1514-ben megmenekült egy gyilkos merénylettől.³⁹ Urbach Zsuzsa egy egészen más oldalról közelített a festmény mondanivalójához. Vélekedése szerint a képen szereplő Szent László nem más, mint maga Miksa császár és Strigel az ő megrendelésére festette a képet Ulászlónak ajándékként.⁴⁰ Az ő érvelésében nem szerepel semmiféle fogadalmi indíték. Ezen a helyen nincs mód kitérni elgondolkodtató munkahipotézisének megvitatására. Jelen esetben ismét azt a kérdést érzem fontosnak, hogy tekinthető e csupán tradicionális műfaji kritériumok alapján fogadalmi-képnek Strigel műve, vagy sem? A Bartos által felsorolt érvek mindenesetre erre engednek következtetni, ugyanakkor Urbach Zsuzsa arra figyelmeztet, hogy „nem egyszerű votívkép történeti személyek képmásaival, hanem politikai allegória is”, mégpedig „a közép-európai reneszánsz művészet egyik legmerészebb politikai allegóriájának tekinthető.”⁴¹ (Kiemelés tőlem) Az egyértelmű választ a Szent László bárdjának nyelére tekeredő írásszalag adhatná meg, ám annak elmosódó felirata olvashatatlan. A középkori értékeket őrző, ugyanakkor már a reneszánsz-humanista eszmerendszerbe ágyazott festmény kétségtelenül több jelentésszinttel bír, pontosabban bírhat. Mondanivalója legalább négy elemből áll, több síkon érvényesül, és ezek a különböző elemek a végeredmény szempontjából szerencsésen adódnak

³⁵ A töredékes falkép egyetlen sematikus másolata egy 1912-ben készített felmérési rajzon látható. (Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Tervtára, K. 1740.) A falképre Germán Kinga (Baden-Baden, 2002.) hívta fel a figyelmemet, amiért ezúton szeretnék neki köszönetet mondani.

³⁶ A kép 1939-ben került Ernst Lajos gyűjteményéből a Szépművészeti Múzeum Régi Képtárának állagába. Róka 2002. 62. (Hársfa, olaj, 43 x 30, 8 cm, ltsz.: 7502.)

³⁷ A képre vonatkozó legfontosabb vonatkozó irodalom korábbi bibliográfiával: Pigler 1967. I. 669–670, Bartos 1988. 40–40/c. Kat. 20; U. Zs.: (Urbach, Zsuzsa:) *Ex-voto du roi Vladislas II.* In: *Hungaria Regia (1000–1800). Fastes et défis.* Bruxelles, 1999. 141. Kat. 67.

³⁸ Bartos 1988. 40–40/c. Kat. 20.

³⁹ Ennek tárgyi emléke is maradt, mégpedig a budai Nagyboldogasszony templomban alapított kőoltár, amely az 1686-os ostromkor került elő, s amelyet azután csodatévőként tiszteltek. Bartos 1988. 40/c.

⁴⁰ Urbach 1994.

⁴¹ Urbach 1994. 22.

össze, egymást kölcsönösen erősítve. Az első egyértelműen a *supplikáció*. Az Anne de Foix korai halála után hitves nélkül maradt férjet és az anya nélkül maradt árvákat a király védőszentje ajánlja Szűz Mária oltalmába. A második réteg szintén személyes vonatkozású. Ez talán a fogadalommal áll összefüggésben. A harmadik már szimbolikus értelmű, az Immaculata Conceptio gondolatával, Szent Lászlónak és utódainak az országot fölajánló gesztusával és a török veszedelemtől védő Napbaöltözött Asszony alakjával. Az utolsó, egyben a legmagasabb sík pedig az 1515-ben megkötött Habsburg-Jagelló eljegyzési szerződések allegóriája volna. Mindezek kétséget kizáró bizonyítása azonban nem a klasszikus művészettörténeti módszerektől, hanem a történeti kutatásoktól várható.

Litvánia kereszténnyé válásával és a krakkói Collegium Maius alapításával kapcsolatos a negyedik Jagelló-émlék. A mára sajnos elpusztult epitáfium kompozíciója csupán egy 1603-ból származó fametszetről,⁴² néhány szűkszavú írott forrásból, illetve egy 17. század közepéről származó és egy 1858-ban készült olajfestményről ismeretes.⁴³ A lengyel kutatásban is marginális helyre került táblaképről idehaza még nem jelent meg publikáció.⁴⁴ Kópiái közül az ikonográfiai interpretálás szempontjából az 1603-as grafika használható a legjobban. A metszet egyetem alapítását ábrázolja egy közismert képtípus, a templommodell tartó donátor-ábrázolások alapján. A kompozíció alsó mezőjében középen Szent Szaniszló imádkozik egy Imago Pietatis-oltár előtt.⁴⁵ A kép jobb oldalán II. Władysław Jagiełło király áll teljes páncélban. Alatta népének, a pogány litvánoknak megkeresztelése látható. Fölötte azonban nem saját, hanem a lengyelek nemzeti szentje, a mise közben, az oltár előtt vértanúhalált halt Szaniszló áll oltalmazóan. Átellenben Hedvig, lengyel királynő áll magyar-Anjou hasított címerrel. Palástja alatt – a Köpönyeges Madonna-képek mintájára – lengyel alattvalói sorakoznak. E jelenet a lengyel kutatás szerint a Német Lovagrend fölötti grunwaldi győzelem jelképes ábrázolása. A királynőt sem Szent Hedvig istápolja, mint ez logikusan várható lenne, hanem családja és férje, valamint a Lengyel Királyság egyik védőszentje László. Szaniszló és László alakja azonban utal még egy donációra, nevezetesen a litván király wilnoi alapítására, ahol a katedrális szintén e két szent nevét viseli.⁴⁶ Az Öreg Zsigmond uralkodása alatt, valószínűleg 1524-ben keletkezett, eredetileg II. Władysław Jagiełło waweli sírkápolnájában állott *supplikációs* típusú kompozíció közvetlen analógiáival elsősorban kislengyelországi epitáfiumokon találkozunk.⁴⁷ Nem fogadalom állt megrendelése mögött,

⁴² Krakkó, Bibliothek Jagiełłonski, ltsz.: 2748/II. 15568. 490 x 366 mm. A táblaképre és a róla készült másolatokra Zsuzsa Puget (Krakkó) hívta fel a figyelmemet 1990-ben. Neki köszönhetem a fametszet fényképét is.

⁴³ Tomaso Dolabella festményét és a nyomában készült 19. századi képet a krakkói Jagello Egyetemen őrzik.

⁴⁴ Viszonylag részletesen tárgyalja, de ismeretterjesztő jelleggel: Piech 2002. 8–9. Első hazai publikálása: I.: Szilárdfy Zoltán.: *Lengyel–magyar szentek. Genealógia és ikonográfia*. Budapest, 2000. (Megjelenés előtt)

⁴⁵ Az egyetem alapításáról: Estreicher 1974. 37–38.

⁴⁶ Forrás nélkül említve: Piech 2002. 8.

⁴⁷ A 15. századi lengyel epitáfium-képekre alapvető: *Corpus Inscriptonum Poloniae*. I. Kielce, 1975. (Muzeum Narodowe Kielcach)

hanem egy teljesen prózai ok tette szükségessé megrendelését: az új sírkápolna befejezése, amellyel „Zygmund Stary” nagyapjának állított méltó emléket.

Az utolsó emlék a Túróc vármegyei Márkfalva Szent Borbála templomának 1517-ben emelt főltára, ahol a külső szárnyak egyikén – alighanem metszetelőképek nyomán – Szent István király és Szent László álló alakja is látható.⁴⁸ Szereplésük ekkor már nem jelentett semmiféle kuriozitást. Talán a megrendelő, illetve családtagjai védőszentjei voltak ők, de nagyobb a valószínűsége annak, hogy az országot behálózó *tres reges Hungariae*-kompozíciók helyi variánsát kell látni benne. Sokkal több figyelmet érdemel náluk jelen esetben a többi Szent, nevezetesen Joachim és Anna, Kozma és Damján, illetve a predellán a Szent család a donátorpár mellett. A szentek kiválasztását tekintve önkéntelenül fölmerül a gyanu, hogy a máig ismeretlen kilétű házaspár talán már nem is várt, nehéz szüléssel világra jött gyermek, egy kései gyermekáldás öröme emelhetette az oltár *fogadalomból*. Az *adorációs* típusú oltár programja azonban messze túlnőtt egyéni devóciójukon. Kegyúri kötelességre, a templom titulusára és az országos patrónusokra egyaránt utalt.

Summa summarum. A felsorolt példák általános ismertetén túl kettős célt szerettem volna elérni: egyrészt tisztázni a témával kapcsolatban eddig megjelent szakirodalomban szereplő félreértéseket, ellentmondásokat, másrészt föl hívni a figyelmet arra, hogy ezek az alkotások nem sorolhatók be egyértelműen pusztán formai kritériumok alapján a votív-kép kategóriába, legalábbis jelen tudásunk szerint nem bizonyítható teljesen bizonyossággal, hogy fölállításuk *fogadalomból* történt volna. Ennek lehetőségét persze a továbbiakban sem lehet kizárni teljesen. E kérdésre megnyugtató választ azonban, mint ezt már sokszor említettem, csak az írott források adhatnának. Ide vonatkozó dokumentumok előbukkanására azonban meglehetősen kevés a remény. Lehetséges viszont, hogy olyan emlékek között kell a továbbiakban folytatni a vizsgálódást, amelyekkel mindezidáig nem számolt a kutatás, mert klasszikus műfaji ismertetőjelek nincsenek. Áttekintve a szóhajóható emlékek sokaságán, több ilyen jellegű alkotásra is bukkanhatunk. A *fogadalomból* történő megrendelés lehetősége vetődhet fel például annál a koronánál, amelyet föltehetőleg I. Lajos adományozott Szent László sírjára, s később Zsigmond király temetési melléklete lett; egy zárai székesegyházban őrzött kehely esetében, amely szintén Lajos ajándéka volt a Tengeremellék meghódítása után; a siklósi várkápolna első festészeti periódusából származó Szent Lászlót és Szent Lénárdot ábrázoló freskójánál az 1430-as évekből; az 1508-ban fölállított Hizsnyó (ma: Chyžné, Szlovákia); az 1512-ben emelt Zólyom vármegyei Pónik templomának (ma: Poniky, Szlovákia) szárnyasoltárainál is. Egyértelmű azonosításuk azonban éppen annyira problematikus és nehéz, mint e tanulmányban fölvezetett ábrázolások esetében. Megállapítható végül az is, hogy az eddig bemutatott példák szinte töretlenül illesztetők a középeurópai magánajtatossági képek vonulatába. Esetleges hazai specifikumait és jellemzőit tehát csak egy kitágított horizontú kutatás lesz képes föl tární egyszer,

---

⁴⁸ Olaj, hársfa. Fontosabb irodalma: Radocsay 1955. 387–388.

„mely a szűkkeblű és rivalizáló opposzió helyett az európai, ezen belül a közép-európai folyamatokra és azok hazai modulációira fordítja fő figyelmét.”⁴⁹

Rövidítés

MOB Iratok A Műemlékek Országos Bizottságának iratanyaga (Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Könyvtára)

Irodalom

BALOGH Jolán

1943 *Az erdélyi renaissance*. I. Kolozsvár.

1982 *Varadinum – Várad vára*. I–II. Akadémiai, Budapest. (Művészettörténeti Füzetek 13/1–2.)

BÁRTFAI Szabó László

1935 *Óbuda egyházi intézményei a középkorban*. Budapest.

BELTING, Hans

2000 *Kép és kultusz. A kép története a művészet korszaka előtt*. Fordította SCHULCZ Katalin – SAJÓ Tamás. Balassi, Budapest.

BODOR Imre szerk.

1984 *A középkori Magyarország főpapi pecsétjei a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának pecsétmásolat-gyűjteménye alapján*. Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportja, Budapest.

BOGYAY Tamás

1942–1943 *Adatok a középkori magyar oltárdíszítő művészet történetéhez*. *Regnum V*. 92–112.

1986 *A bántornyai falképek donátorairól*. *Ars Hungarica XIV/1*. 147–158.

BÓNIS György

1971 *Jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Budapest.

BUNYITAY Vince

1892 *Szent László emlékezete szentté avatásának 700. évfordulóján*. Nagyvárad.

CZOBOR Béla

1885 *A nagyszebeni falfestmény 1445-ben*. (Rövid közlemények IX.) *Egyházművészeti Lap VI*. 213–219.

DELMÁR Emil

1941 *Középkori magyar emlékek nyomában Svájcban*. Budapest.

DESCHMANN Lajos

1991 *Kárpátalja műemlékei*. Tájak – Korok – Múzeumok Egyesület, Budapest (Tájak – Korok – Múzeumok Könyvtára 2.)

DIVALD Kornél

1927 *Magyarország művészeti emlékei*. Budapest.

---

⁴⁹ Sinkó 1987 54.

DVOŘÁKOVÁ, Vlasta

1984 Karlštejn a dvorské malířství doby Karla IV. In: CHADRABA, Rudolf red. *Dějiny českého výtvarného umění od počátku do konce středověku*. I/1. Československá Akademie Vied, Praha, 310–327.

ESTREICHER, Karol

1974 *Collegium Maius. Sammsitz der Jagellonischen Universität Krakau. Geschichte – Bräuche – Sammlungen*. Warszawa.

HENSZLMANN Imre

1864 A Szathmári püspöki megyének középkori építészeti régiségei. *Archaeologiai Közlemények IV*. Új Folyam II. 127–157.

IPOLYI Arnold

1863 Magyar ereklyék. *Archaeologiai Közlemények III/III*. Új Folyam I. 67–125.

KERNY Terézia

1987 Szent László kultusz a Zsigmond korban. In: BEKE László – MAROSI Ernő – WEHLI Tünde szerk. *Művészet Zsigmond király korában 1387–1437. Tanulmányok*. Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportja, Budapest, 353–363.

1993 Szent László, a pestis ellen oltalmazó. *Lege Artis Medicinae – Új Magyar Orvosi Hírmondó* 3. 298–299.

KOVACHICH, Marton Georgius

1818 *Sylloge dectretorum comitatum regni Hungariae I*. Pesthini.

KURCZ Ágnes

1988 *Lovagi kultúra Magyarországon*. Akadémiai, Budapest.

KUMOROVITZ Lajos Bernát

1966 Idősb Erzsébet királyné építkezéseihez. *Tanulmányok Budapest Múltjából XVII*. 9–24.

MAROSI Ernő

1982a A 14. századi Magyarország udvari művészete és Közép-Európa. In: MAROSI Ernő – TÓTH Melinda – VARGA Livia szerk. *Művészet I. Lajos korában 1342–1382*. Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportja, Budapest, 51–77.

1982b Das grosse Münzsiegel der Königin Maria von Ungarn. Zum Problem der Serialität mittelalterlicher Kunstwerke. *Acta Historiae Artium XXVIII/1–2*. 3–22.

1984 A reprezentáció kérdése a 14–15. századi magyarországi művészetben. *Történelmi Szemle XXVII/4*. 518–538.

PIECH Zenon

2002 Święty Władysław patron kólów polkich – Szent László, a lengyel királyok patrónusa. *Polonia Węgierska Miesięcznik – A Magyarországi Lengyelek Havilapja* 78. 4–9.

PIGLER Andor

1967 *Katalog der Galerie alter Meister*. I–II. Budapest.

RADÓ Polikárp

1942 Nagy Lajos dalmáciai uralmának emléke. *Magyar Könyvszemle LXVI*. Új Folyam III.

PÜRZER, Angelika

1998 *Das Andachtsbild*. EOS Verlag, St. Ottilien.

RADOCSAY Dénes

1954 *A középkori Magyarország falképei*. Akadémiai, Budapest.

1955 *A középkori Magyarország táblaképei*. Akadémiai, Budapest.

RÓKA Enikő

2002 Az eleven múlt. Ernst Lajos múzeuma.. In: RÓKA Enikő szerk. *Egy gyűjtő és gyűjteménye. Ernst Lajos és az Ernst Múzeum*. Ernst Múzeum, Budapest, 9–92.

RÓMER Flóris

1874 *Régi falképek Magyarországon*. Budapest. (Monumenta Hungariae Archaeologia)

RUPP Jakab

1868 *Buda-Pest és környékének helyrajzi története*, Pest.

SCHADE, Karl von

1996 *Andachtsbild*. UDG, Weimar.

SINKÓ Katalin

1987 Ideálkép, portré, életkép. Műfaji összefüggések a romantikus képzőművészetben. *Ars Hungarica* XV. 49–58.

ŚNIEŻYŃSKA-STOLOT, Eva

1973 Geneza styl I historia obrazu Matki Bolskiej Częstochowskiej. *Folia Historiae Artium* IX. 5–44.

1981 Tanulmányok Łokietek Erzsébet királyné műpártolása köréből. (Ötvös-tárgyak.) *Művészettörténeti Értesítő* XXX/4. 233–254.

STEJSKAL, Karol:

1978 *IV. Karl und die Kultur und Kunst seiner Zeit*. Praha.

TAKÁCS Imre

1989 „Rosa inter lilia rubinosa”. A zágrábi káptalan 1371. évi pecsétjének Szent István képéhez. In: Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Művészettörténeti Tanszékének munkatársai szerk. *Sub Minervae nationis praesidio. Tanulmányok a nemzeti kultúra kérdésköréből Németh Lajos születésének 60. születésnapjára*. ELTE, Művészettörténeti Tanszék, Budapest, 20–25.

URBACH Zsuzsa

1994 Adalékok Miksa császár portré-ikonográfiájához. *Művészettörténeti Értesítő* XLIII/1–2. 19–25.

VARGA Zsuzsa

1979 Fogadalmi kép. In: ORTUTAY Gyula főszerk. *Magyar Néprajzi Lexikon*. II. F – Ka. Akadémiai, Budapest. 169.

VÉGH János

1987 Zsigmond király képzőművészeti ábrázolásairól. In: BEKE László – MAROSI Ernő – WEHLI Tünde szerk. *Művészet Zsigmond király korában 1387–1437. Tanulmányok*. Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportja, Budapest, 93–113.

VERZÁR Frigyes

1931 Régi magyar vonatkozások Baselban. *Debreceni Szemle* VI/47. 310–314.

WEHLI Tünde

1983 Könyvfestészeti és grafikai előképek az 1470 előtti magyarországi fal-
festészetben. *Ars Hungarica XI/2*. 215–226.

ZOLNAY László

1983 *Fény és árnyék a középkori Budán*. Kozmosz Könyvek, Budapest. (Az én
világom)

ZOLNAY László

1979 Nézzük meg együtt a cserényi templom műemlékegyüttesét. *Művészet*
XX/9. 28–31.

Terézia Kerny

Adoration Picture, Dedication Picture, Votive Picture, Supplication Picture (An Attempt to Separate the Genres of Medieval Iconographic Groups)

Fourteen of the medieval depictions of Saint Ladislav were categorized as votive pictures in the earlier literature on the basis of formal criteria, without supporting this view with actual sources. The works in question are the following: the first scenes of the Saint Ladislav mural of Gelence (Ghelința, Rumania) and Homoródszentmárton (Martiniș, Rumania); the frescos of the Roman Catholic churches of Cserény, Zólyom County (Čerín, Slovakia) and Feketeardó, Ugocsa County (Tsornotisiv, Ukraine); the plenary mentioned in the queen mother, Elisabeth Łokietek's testament in 1380; the frescos of the Toronyhely (Turnišče, Slovenia) Catholic church depicting Miklós Bánffy of Alsólendva and his family; one of the glass windows of the Carthusian Church of Basel ordered by János Kanizsai, archbishop of Esztergom; the Calvary fresco of János Rozsnyói in Nagyszeben; a silver plaque mentioned in a testament of Várad from 1495; the mural of the so called Catholic tower of the Berethalma (Birthălm, Rumania) fortified church; the former altarpiece of the chapel of Saint Ladislav and Saint Wenceslaus in Kutná Hora (Czech Republic) built in 1497, a panel picture of Bernard Strigel in the Budapest Museum of Fine Arts; an epitaph from Cracow and the main altar of Márkfalva (Markušove, Slovakia) Catholic church. Compared to earlier depictions of Saint Ladislav, the number of these works is not significant. Half of them has been destroyed or has been seriously damaged during the centuries and they are known only from copies, later descriptions, and archival photos. In her study, the author first tries to distinguish between works representing the adoration, dedication or supplication type. She makes an attempt to discover, on the basis of historical data, whether they really can be considered votive pictures according to their functions. This assumption can be most probably justified in case of the altar panel of Kutná Hora and the winged altar of Márkfalva.